

KÜTAHYALI MAHVÎ'DE FEHÎM-İ KADÎM ETKİSİ

Yusuf Can TIRAŞ¹

ÖZET

17. yüzyıl divan şairlerinden olan Fehîm-i Kadîm, kaynakların belirttiğine göre, 1627-1647 yılları arasında yaşamıştır. Döneminde Sebki Hindî'nin önemli bir temsilcisi olan şair, kendisinden sonra birçok şairi etkisi altında bırakmıştır. Bu şairlerden biri de 17. yüzyıl şairi Kütahyalı Mahvî'dir. Mahvî'nin hayatı hakkında bilinenler sınırlıdır. Bilinen tek eseri Dîvân'ıdır. Dîvân, Eda Tok tarafından hazırlanmıştır. Mahvî Dîvânı'nda yer alan 129 gazelin 32'si Fehîm-i Kadîm'e nazire olarak yazılmıştır. Ayrıca, Fehîm-i Kadîm'i andıran ifadeler de yer almaktadır. Bu çalışmada, Mahvî'nin Fehîm-i Kadîm'e yazmış olduğu nazireler incelenmiş, şiirler arasındaki benzerlik ve farklılıklar belirtmeye çalışılmıştır. Bu çalışma ile Fehîm-i Kadîm'in Türk edebiyatındaki etkisinin gösterilmesi amaçlanmıştır. Çalışma üç bölümden meydana gelmektedir. İlk bölümde Fehîm-i Kadîm ve Kütahyalı Mahvî hakkında kısaca bilgi verilmiş, ikinci bölümde nazire konusuna değinilmiş ve üçüncü bölümde de Mahvî'nin Fehîm-i Kadîm'e nazireleri ve benzer ifadeleri belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Divan şiiri, nazire, Fehîm-i Kadîm, Kütahyalı Mahvî

FEHÎM-İ KADÎM EFFECT IN KÜTAHYALI MAHVÎ

ABSTRACT

Fehîm-i Kadîm, one of the 17th century divan poets, lived between 1627 and 1647, according to sources. The poet, who was an important representative of Sebki Hindi in his period, influenced many poets after him. One of these poets is the 17th century poet Kütahyalı Mahvî. What is known about Mahvî's life is limited. His only known work is his Dîvân. The Divan was prepared by Eda Tok. Thirty-two of the 129 gazelles in the Divine of Mahvî were written as a vizier to Fehîm-i Kadîm. In addition, there are expressions that resemble Fehîm-i Kadîm. In this study, the verses that Mahvî wrote to Fehîm-i Kadîm were examined and the similarities and differences between poems were tried to be stated. With this study, it is aimed to show the effect of Fehîm-i Kadîm on Turkish literature. The study consists of three parts. In the first part, brief information about Fehîm-i Kadîm and Kütahyalı Mahvî was given, in the second part the subject of the nazire was mentioned, and in the third part, Mahvî's nazire to Fehîm-i Kadîm and similar expressions were stated.

Keywords: Divan poetry, nazire, Fehîm-i Kadîm, Kütahyalı Mahvî

¹ Dr. MEB, yusufcantiras@gmail.com ORCID 0000-0001-7800-3007.

1. Fehîm-i Kadîm ve Kütahyalı Mahvî'nin Hayatı, Sanatı ve Eserleri

Kaynakların belirttiğine göre Fehîm-i Kadîm, 1627'de doğmuştur. Asıl adı Mustafa'dır. Fehîm'in hayatı ve eğitimi hakkında çok fazla bilgimiz yoktur. Genç yaşında "Örfî-i Şîrâzî" Dîvânı'nı istinsah eden Fehîm, Sebki Hindî etkisindedir. Şairin hayatı talihsizliklerle doludur. Bir süre kâtiplik yapmış; Kudüs, Mekke, Medine, Edirne ve Mısır'da bulunmuştur. Şair genç yaşında gitmiş olduğu Mısır'dan dönüşünde Konya'nın Ilgın kazasında hastalık sebebiyle vefat etmiştir. Mezarı, Konya'nın Ilgın ilçesindedir (Üzgör 1995: C.12: s.295-296).

Kütahyalı Mahvî hakkında bilinenler sınırlıdır. Şairin asıl adı Ahmed'dir. Ölüm tarihinin 1645-46 ya da 1678-79 olduğu ifade edilmektedir. Geçimini kâtiplikle sağlamıştır. Şiirlerinde Mevlevîlik unsurlarına yer vermesine karşın bu tarikata bağlı olup olmadığı şüphelidir (Tok 2020: 13-14).

Fehîm-i Kadîm ve Kütahyalı Mahvî, Sebki Hindî akımına bağlı kalmışlardır. İki şair de Fars şairlerinden Örfî-i Şîrâzî² ve Türk şairlerinden Nefî'nin etkisi altındadır. Her iki şairin divanlarında bulunan şiirlerine bakıldığında üzüntü, keder, talihsizlik, değer bilmezlik ve Fars şairlerine üstünlük taşımak gibi ortak unsurlara rastlanmaktadır. Ayrıca, gazellerinin makta beyitlerinde kendilerini övdükleri görülmektedir:

"Dâg dâg olsa n'ola sîne-i rûh-ı Nefî
Mahvî pey-rev olamaz 'Örfî-i Şîrâzî bana" (Tok 2020: 87).

"Keşf ider bir sözi bin mu'cizenü esrârın
Kanda Mahvî-i meşiyet-eser ü kanda Mesîh" (Tok 2020: 95).

"Görse nazmumda Fehîm ahter-i nutkum kızarup
Tâbiş-i şerm ile bahruñ güheri ahker olur" (Üzgör 1991: 418).

"Seyr itdüm dün Fehîm'ün tarz-ı şîhr-i şîrini
Böyle kalursa eger mu'ciz-tirâz-ı dehr olur" (Üzgör 1991: 420).

Fehîm-i Kadîm'in Dîvânı'ndan başka *Şehrengîz*, *Bahr-i Tavîl*, *Tercüme-i Letâif-i Kümmelîn* ve *Durûb-ı Emsâl-i Türkî* eserleri bulunmakta iken Mahvî'nin şu an için elimizde sadece Dîvân'ı vardır. Fehîm-i Kadîm Dîvânı üzerine Tahir Üzgör'ün; Mahvî Dîvânı üzerine Eda Tok'un çalışması bulunmaktadır. Bu çalışmada yer alan şiirler bu iki kaynaktan alınmıştır. Öte yandan, Fehîm-i Kadîm Dîvânı'nda "on yedi kaside, biri terciibend, üçü terkibibend,

² Örfî-i Şîrâzî başta Nefî olmak üzere Sebki Hindî'ye bağlı tüm şairleri etkilemiş bir şair olmasına karşın, maalesef divanı Türkçeye tercüme edilmemiştir. Şairler üzerinde etkisinin görülmesi için bu tür çalışmaların yapılması elzemdir. Klasik Fars şairlerinden Ömer Hayyam, Hâfız, Sâdî gibi önemli isimlerin şiirlerinin Türkçe'de pek çok çevirisi olmasına rağmen, Örfî-i Şîrâzî'nin şiirlerinin tercümesini içeren popüler bir çalışma dahi bulunmamaktadır. Örfî-i Şîrâzî'nin divanı üzerinde yapılacak olan Türkçe tercüme ve çalışmaların Türk edebiyatında Sebki Hindî'nin anlaşılmasına katkıda bulunacağı şüphesizdir.

biri tazmin olmak üzere beş musammat, on altı kıta, 293 gazel, elli altı rubâî ile Farsça üç gazel, iki kıta ve üç rubâî” bulunurken (Üzgor 1995: C. 12: 296); Kütahyalı Mahvî Dîvânı’nda 2 kaside, 1 mesnevi, 1 tercî-i bend, 1 terkîb-i bend, 129 gazel ve 4 müfred yer almaktadır (Tok 2020: 39-41). Yapılan bu çalışmada Kütahyalı Mahvî’nin 129 gazelinin 32’sinin Fehîm-i Kadîm’e nazire olduğu tespit edilmiştir. Kütahyalı Mahvî’nin Fehîm’e nazirelerinin dışında onu andıran ifadeler de bulunmaktadır. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- 1- Kütahyalı Mahvî’nin Dîvânı’nda yer alan üçüncü gazelin makta beytinde yer alan “Ârifem ‘ârif ki” (Tok 2020: 86) ibaresi Fehîm’in 203 numaralı gazelinin altınca beytinde de aynı şekilde yer almaktadır:

“ ‘Ârifem ‘ârif ki bilmem ‘aşk u ‘irfân n’iydüğün / Hem yine erbâbını ta‘yîb ü rüsvâ eylemem” (Üzgor 1991: 572).

“ ‘Ârifem ‘ârif ki bilmem töhmet-i havf u recâ / Nükte-i sîrr-ı dü-âlem Mahvî rûşendür bana” (Tok 2020: 86).

- 2- Her iki şair de Nef’î’den etkilenmiştir. Mahvî, bu noktada “Dâg dâg olsa n’ola sîne-i **rûh-ı Nef’î** / Mahvî pey-rev olamaz ‘Örfî-i Şîrâz bana” (Tok 2020: 87) demektedirken, Fehîm, “Misli yokdur ‘Acem’de gerçi Fehîm / Rûm’da ‘Örfî’ye nazîr benem (Üzgor 1991: 978); “**Rûh-ı Nef’î**’den Fehîm aldum haber dedi eger / ‘Âşık isen el-hâzer hüsüne hâmûş it nazar” (Üzgor 1991: 274) demektedir.

- 3- İki şairde de Örfî-i Şîrâzî yer almaktadır. Fehîm’de “Misli yokdur Acem’de gerçi Fehîm / Rûm’da **Örfî’ye** nazîr benem” (Üzgor 1991: 578); Mahvî’de “Dâg dâg olsa n’ola sîne-i rûh-ı Nef’î / Mahvî pey-rev olamaz ‘**Örfî-i Şîrâz** bana” (Tok 2020: 87) şeklinde yer almaktadır. İki şair de Örfî-i Şîrâzî’nin benzeri ve ona üstün olduğunu beyitlerinde belirtmektedir. Bu durumda iki şairin Sebki Hindî’ye dahil olabileceğini göstermektedir. Nitekim, bu konuda Babacan, Türk edebiyatında bir şairin Sebki Hindî’nin bazı niteliklerini taşımasının yanı sıra Hint üslubu şairlerin bilinçli bir şekilde şiirlerde yer almasını önemli bir ölçü kabul etmektedir (2012: 464). Bu şairlerin başında da Örfî-i Şîrâzî gelmektedir.

2. Klasik Türk Edebiyatı’nda Nazire ve Çalışmada İzlenilen Yöntem

Nazire, “edebiyat terimi olarak bir şairin manzum bir eserine, daha ziyade gazeline, başka bir şair tarafından aynı vezin ve kafiyede yazılan şiir” anlamındadır (İsen 2014: 266). Yazılan nazirenin tanzir edilen şiirden daha üstün ya da eş seviyede olması gerekmektedir (İsen 2014: 266). Bu tanımlardan hareketle nazirenin, örnek şiirle vezin birliği, kafiye ve redif birliği ve söyleyiş, anlam ve hayal yönünden benzerlik taşıması M. Fatih Köksal tarafından ifade edilmektedir (2006: 31). Nazireler, çeşitli araştırmacılar tarafından yazıldıkları türe göre de sınıflara ayrılmaktadır. Bu sınıflandırmalardan biri de M. Fatih Köksal’a aittir:

- a) “Mesnevilere Yazılan Nazireler
- b) Diğer Nazım Şekillerine Yazılan Nazireler
- c) Bir Eserin Tümüne Yazılan Nazireler” (2006: 22).

Bu noktada, çalışmamızda ele alınan nazireler “diğer nazım şekillerine yazılan nazireler” kategorisine girmektedir. Bu amaçla, nazire kriterlerine uygun şiirler karşılıklı tablo hâlinde gösterilmiş, vezin, kafiye ve redif benzerliği ve şiirlerde yer alan ortak ifadelerin açıklaması yapılmıştır.

3. Kütahyalı Mahvî’nin Fehîm-i Kadîm’in Gazellerine Yapmış Olduğu Nazireler

Bu bölümde, Kütahyalı Mahvî’nin Fehîm-i Kadîm’e nazire olarak yazmış olduğu altı gazelde geçen ortak ifadeler ele alınmıştır. Makalenin kapsamını aşmaması için diğer nazirelerin matlaları diğer bölümde tablo hâlinde gösterilmiştir.

Fehîm-i Kadîm	Kütahyalı Mahvî
Ben ol mey-hâreyem rindâne-meşreb Ki itdüm meşrebi mestâne-meşreb	Hezâr-ı mihnetem pervâne-meşreb Nigâh-ı gamzeyem mestâne-meşreb
Cünûn âşüfte-magz-ı hayretümdür Garîb âlüfteyem dîvâne-meşreb	Belâ-yı ‘âlemem hüs-n-i bütânem Esîr-i ‘işveyem cânâne-meşreb
‘Aceb mâhî-i bahr-ı şu’ledür dil Semender-fitrat u pervâne-meşreb	Safâ-yı ‘aklem ü mahz-ı cünûnem Bir özge ‘âkilem dîvâne-meşreb
Degülsen âşinâ çeşmine olma Tegâfûl-mezheb ü bîgâne-meşreb	Nigâh-ı Leyliyem tîr-i kazâyem Dil-i Mecnûnem ü ferzâne-meşreb
Gözünden gitmesün bir dem mey-i nâb Fehîm ol dâ’imâ peymâne-meşreb (Üzgör 1991: 328)	Firîb-i lutfuna aldanma Mahvî Dem-i vuslatda ol rindâne-meşreb (Tok 2020: 88).

- İki gazelin de vezni “mefâ’îlün mefâ’îlün fe’ûlün”dür. İkisi de beş beyitten meydana gelmiştir.
- İki gazelin de redifi “-âne-meşreb”dir.
- Gazellerde ortak olan söz grupları “rindâne-meşreb, mestâne-meşreb, dîvâne-meşreb, pervâne-meşreb”dir. Gazelde ortak ifadelerin yer aldığı beyitlerin anlamları şu şekildedir³:

Rindâne-meşreb: Fehîm’de bu ifadenin yer aldığı ilk beytin anlamı şu şekildedir: “Ben o rintler gibi davranan bir ayyaşım ki bu sebeple huyumu sarhoş mizaçlı hâle getirdim”. Mahvî’nin makta beytinde “Ey Mahvî! (Sevgilinin) Güzelliğinin aldaticılığına inanma. Kavuşma zamanı hiçbir şeye aldırış etmeyen rintler gibi davran” denilmektedir. İfadenin kullanım amacı, iki şair için de farklı bir anlam taşımaktadır. Fehîm’de rintler gibi davranmanın sebebi çok şarap içmek iken Mahvî’de sevgilinin aldaticı güzelliğine aldırış etmemek içindir.

Mestâne-meşreb: Fehîm’de ve Mahvî’de bu ifade ilk beyitte yer almaktadır. Fehîm’de bu ifadenin yer aldığı ilk beytin anlamı şu şekildedir: “Ben o rintler gibi davranan bir ayyaşım ki bu sebeple huyumu sarhoş mizaçlı hâle getirdim”. Mahvî’nin ilk beytinde ise anlam şu şekildedir: “Pervâne gibi eziyet bülbülüym. (Pervânenin mumun aşkı sebebiyle mumun ateşinde kendini yok etmesi gibi gül için dikene katlanan bülbülüm.) Sarhoş gibi davranan (sevgilinin) göz süzerek göz ucu ile bakışım”. Fehîm şarap içmenin aşırılığı sebebiyle sarhoş gibi

³ Nazire olan gazellerde yer alan tüm beyitlerin açıklamasının verilmesi, makalenin hacmini artıracığından ortak ifadelerin yer aldığı beyitlerin anlamı ve açıklaması verilmmiştir.

olmuştur. Mahvî ise sevgilinin yanbakışı ve gözlerinin kan döküp kırmızı olması nedeniyle sarhoş gibi davranmaktadır. Bu sebeple, iki şair bu ifadeyi farklı açılardan ele almıştır.

Divâne-meşreb: Bu ifade Fehîm'de ikinci, Mahvî'de üçüncü beyitte yer almaktadır. Fehîm'in beytinde anlam şu şekildedir: "Delilik, hayretimin beyin karışıklığıdır. Aklını kaybedenler gibi şaşılacak bir perişanım". Mahvî'de anlam şu şekildedir: "Aklın safası ve deliliğin özüyüm. Kendine özgü bir şekilde, aklını kaybedenler gibi akıllıyım". Bu ifade, Fehîm'de perişanlık, Mahvî'de akıllılık ile ilgi kurularak kullanılmıştır. Öte yandan, Fehîm, deliliği şaşkınlıktan beynin karışması olarak ifade ederken, Mahvî, hiç bozulmamış, saf bir delilikten söz etmektedir. İfadenin yer aldığı beyitlerde "cünûn" ortak bir kavram olarak dikkat çekmekle birlikte, "divâne-meşreb" olarak davranmanın sebebi iki şair için de farklıdır.

Pervâne-meşreb: Bu ifade Fehîm'de üçüncü beyitte, Mahvî'de ilk beyitte yer almaktadır. Fehîm'in beytinde anlam şu şekildedir: "Gönül, şaşılacak (bir şekilde) ateş denizinin balığıdır. (Aynı zamanda) semender yaratılışlı (ateşte yaşar) ve pervâne tabiatlı (ateşte kendini yok eder)'dir". Mahvî'de beytin anlamı "Pervâne gibi eziyet bülbülüym. (Pervânenin mumun aşkı sebebiyle mumun ateşinde kendini yok etmesi gibi gül için dikene katlanan bülbülüm.) Sarhoş gibi davranan (sevgilinin) göz süzerek göz ucu ile bakışiyım". İfadenin kullanıldığı iki beyitte de pervânenin muma olan aşkı sebebiyle çekmiş olduğu sıkıntı ortak noktadır. Fehîm, pervâne gibi davrananın gönül olduğunu belirtmiş, Mahvî'de ise pervâne gibi davrananın âşık/şair olduğunu ifade etmiştir.

Fehîm-i Kadîm	Kütahyalı Mahvî
Ey turraları sünbül-i sahrâ-yı kıyâmet Hattunda 'ayân sırr-ı temâşâ-yı kıyâmet	Ey mihr-i ruhi encümen-ârâ-yı kıyâmet V'ey gamzesi 'özü-âver-i rüsvâ-yı kıyâmet
Hattun ki ola zülfüne mahşergeh-i âşûb Dünyâyı tutar sûriş-i gavgâ-yı kıyâmet	Reftâre gelüp nâzla ger cilveger olsan Bin dürlü nümâyân ola eczâ-yı kıyâmet
Cevr eylesün kâfir-i zülfün o kadar kim 'İsî tuta dâmânını ferdâ-yı kıyâmet	Töhmet-zede-i vaslun olan 'âşık-ı zârun Teng olsa n'ola şevketine câ-yı kıyâmet
Nergislerün it zîb-dih-i gülşen-i fitne Ey cilve-i serv-i çemen-ârâ-yı kıyâmet	Hayret-zede-i hüsnün olur fitne-i mahşer Sensin sebab-i âfet-i gavgâ-yı kıyâmet
Öldürdi anı hasret-i ümmîd-i hırâmun 'Ayb itme Fehîm itse temennâ-yı kıyâmet (Üzgör 1991: 332).	Ferdâ ki bu hûn-âbe-i mihnet-eserümden Hep lâle-i hasret ola sahrâ-yı kıyâmet
	Geh muntazır-ı lutfı gönül gâh 'itâbı 'Aynında degül bîm-i temâşâ-yı kıyâmet
	Mahvî gibi keşf eyleye mey gamze-i şûhun Remz-i nigh-i mestüni ferdâ-yı kıyâmet (Tok 2020:90-91).

- Her iki gazelin vezni “me’ûlü mefâ’îlü mefâ’îlü fe’ûlün”dür. Fehîm’in gazeli beş, Mahvî’nin gazeli yedi beyitten meydana gelmiştir.
- Her iki gazelin redifi “kıyâmet”dir.
- İki gazelde yer alan ortak ifadeler: “gavgâ-yı kıyâmet”, “sahrâ-yı kıyâmet”, “temâşâ-yı kıyâmet” ve “ferdâ-yı kıyâmet”tir. Ortak ifadelerin kullanım şekli şu şekildedir:

Gavgâ-yı kıyâmet: Bu ifade Fehîm’de ikinci, Mahvî’de dördüncü beyitte yer almaktadır. Fehîm, “Ayva tüylerin saçlarına fitnenin mahşer yeri olursa, kıyamet kavgasının gürültüsü dünyayı tutar” demekte iken, Mahvî, “Mahşerin felaketi, güzelliğiyle şaşkına düşer. Kıyamet kargaşasının yol açtığı felaketin sebebi sensin” demektedir. İki beyitte de ortak olan tema, sevgilinin güzelliğinin âşıklar arasında kavgaya sebep olması ve bu kavganın kıyamet gününde meydana çıkmasıdır. Bu bağlamda, “gavgâ-yı kıyâmet” iki şairde de ortak bir söylem olarak kullanılmaktadır.

Sahrâ-yı kıyâmet: Bu ifade Fehîm’de ilk, Mahvî’de beşinci beyitte yer almaktadır. Fehîm’in beyti şu anlamdadır: “Ey kakülleri mahşer yerinin sümbülü (olan), yanağının tüylerinde kıyamet seyrinin sırrı belirgin(dir)”. Mahvî’de ise anlam şu şekildedir: “Bu eziyet sonucu olan yaralarımın mahşer yeri her zaman hasret yarasıyla dolsun”. Fehîm’de sevgilinin ayva tüylerinin belirginleşmesi sonucu mahşer yerinin neden kızıştığı belirtilmektedir. Mahvî’de ise sevgiliye duyulan hasret sebebiyle âşığın göğsünde laleye benzer yaralar çıkmıştır. Âşık da bu yaraların mahşerde her yeri doldurmasını temenni etmektedir. Görüleceği üzere, iki şair “sahrâ-yı kıyâmet”i “mahşer yeri” anlamında kullanırken orada gerçekleşecek olanları farklı bir şekilde yorumlamaktadır.

Temâşâ-yı kıyâmet: Bu ifade Fehîm’de ilk, Mahvî’de altıncı beyitte yer almaktadır. Fehîm’in beyti şu şekildedir: “Ey kakülleri mahşer yerinin sümbülü (olan), yanağının tüylerinde kıyamet seyrinin sırrı belirgin(dir)”. Mahvî’nin beytinde ise anlam şu şekildedir: “Gönül (sevgilinin) bazen iyiliğini görür bazen de azarlamasını. Kıyameti seyretme korkusu umrumda değil”. Fehîm’de sevgilinin yanaklarında mahşeri seyretmenin gizemi belirginleşirken, Mahvî’de kıyametin vermiş olduğu korku sevgilinin davranışları kadar önemli değildir. Bu bağlamda, “kıyameti seyretme” anlamı taşıyan “temâşâ-yı kıyâmet” ortak bir ifade olarak farklı iletileri vermek için kullanılmaktadır.

Ferdâ-yı kıyâmet: Bu ifade Fehîm’de üçüncü, Mahvî’de yedinci beyitte yer almaktadır. Fehîm’in beytine bakıldığında “Saçlarının karalığı o kadar eziyet etmesin. Yoksa kıyamet sabahı Hz. İsâ onun eteklerine yapışır”; Mahvî’nin beytine bakıldığında “Şarap, şuh gamzenin kendinden geçmiş bakışın sırrını kıyamet sonrası Mahvî gibi anlamaya çalışsın” anlamıyla karşılaşılır. Fehîm’in beytinde saç ve karanlık unsurları ön plandayken Mahvî’de sevgilinin yan bakışı öne çıkmaktadır. Bu noktada “ferdâ-yı kıyâmet” ortak olarak kullanılırken, her iki şairin farklı düşüncelerde oldukları görülmektedir.

Fehîm-i Kadîm	Kütahyalı Mahvî
İtdi her bir goncayı pür-nâfe feyz-i bûy-ı dost Var ise oldı perîşân sünbül-i gîsû-yı dost	‘Âşıkı virmez tesellî nûkhet-i gîsû-yı dost Olmasun âteş-tebessüm la’l-i mu‘ciz-gû-yı dost
Ey dil-i sâde kemîngâh-ı firîb ü fitnedür	Zahmına meftûn ider her gördüğü dil-hasteyi

<p>Künc-i çeşm-i gamze-kâr u gûşe-i ebrû-yı dost</p> <p>Mest ider bir câm-ı hayret bâde-i hasret-humâr Böyledür meyhâne-i nezzâregâh-ı rûy-ı dost</p> <p>Cezbe-i hüsn-i mahabbetdür kim eyler muttasıl Dost cüst ü cûy-ı aşk u aşk cüst ü cûy-ı dost</p> <p>Girde-bâfîn itmege hurşîdi ‘âr itsem revâ Gördüm olmuş h’âbda vakf-ı serüm zânû-yı dost</p> <p>Lâlesi şu‘le güli şu‘le nesîmi şu‘ledür İtdi bâgum perveriş âb ü hevâ-yı hûy-ı dost</p> <p>Bu gice te’sîr-i zehr-i hûn-ı çeşmümden benüm Sûde-i elmâs oldı cümle hâk-i kûy-ı dost</p> <p>Gördi i‘câz-ı helâk-i tîg-i tab‘umdur Fehîm Eyledi teslîm şî‘rüm gamze-i câdû-yı dost (Üzgör 1991: 336-338).</p>	<p>Şîve-i perhîzi bilmez gamze-i câdû-yı dost</p> <p>Ta‘n ider ‘aşk-ı dile gör zâhid-i perhîzkâr Mahz-ı küfr eyler dilin bir cünbiş-i ebrû-yı dost</p> <p>Olsa müstagnî n’ola zahm-ı nigâh u nâzdan Perde-i çeşm-i dilüm zarf-ı hayâl-i rû-yı dost</p> <p>Mahvî ol gerdûn gibi sen dahı kâfir-mâ-cerâ Tâ sana mahsûs ola ‘âlemde cüst ü cû-yı dost (Tok 2020: 92-93).</p>
--	---

- Her iki gazelin vezni “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün”dür.
- İki gazelin de redifi “dost” sözcüğüdür.
- İki gazelde kullanılan ortak ifadeler ve kullanımları şu şekildedir:

Ebrû-yı dost: İfade “sevgilinin kaşı” anlamındadır. Bu ifade, Fehîm’de ikinci beyitte, Mahvî’de üçüncü beyitte yer almaktadır. Bu ifade, Fehîm’de “gûşe”, Mahvî’de “cünbiş” sözcüğüyle tamlama hâline getirilmiştir. Beyitlerin anlamına bakıldığında, Fehîm “Ey saf gönül! Yan bakan gözlerin işi ve sevgilinin kaşlarının köşesi aldatma ve kargaşalığın tuzağıdır”; Mahvî “İffetine sahip çıkan zâhidin gönlün aşkını kınadığına bak. Sevgilinin kaşının hareketleri gönlünü küfrün kendisi eyler” demektedir. Divan şiirinde sevgilinin kaş ve göz hareketleri âşık için önemlidir. Bu iki beyti karşılaştırdığımızda Fehîm ve Mahvî’de sevgilinin kaşlarının bir fitne unsuru olduğu görülmektedir. Fehîm’de muhatap gönül iken Mahvî’de zâhiddir.

Rûy-ı dost: İfade “sevgilinin yüzü” anlamındadır. İfade, Fehîm’de üçüncü, Mahvî’de dördüncü beyitte yer almaktadır. Bu ifade, Fehîm’de “meyhâne-i nezzâregâh-ı rûy-ı dost”, Mahvî’de “zarf-ı hayâl-i rû-yı dost” şeklindedir. İfade, Fehîm’de üçüncü, Mahvî’de dördüncü beyitte yer almaktadır. Beyitlerin anlamına bakıldığında, Fehîm “Bir hayret kadehi hasret içkisinin şarabı ile sarhoş eder. Sevgilinin yüzüne bakılan meyhane böyledir”, Mahvî “Bakış ve cilvelenmenin yarasından vazgeçilse ne çıkar? Gönül gözünün perdesi, sevgilinin yüzünün hayali ile kaplıdır” demektedir. İfade her iki şairde ortak olarak kullanılsa da Fehîm’de sevgilinin yüzüne bakılacak yerin meyhane olduğu, Mahvî’de sevgilinin yüzünün gönlün perdesi hâline geldiği belirtilmektedir.

Cüst ü cûy-ı dost: İfade “sevgiliyi arayıp sorma” anlamına gelmektedir. Bu ifade, Fehîm’de dördüncü, Mahvî’de beşinci beyitte yer almaktadır. Beyitlerin anlamı şu şekildedir: Fehîm, “Sevgilinin aşkı araması ve aşkın sevgiliyi

araması her zaman sevginin güzelliğinin etkisidir”; Mahvî, “Ey Mahvî! Felek gibi sen de zındık casus gibi ol ki o zaman sevgiliyi aramak dünyada sana özel olsun” demektir. İfade her iki şairde de kullanılmaktadır. Her iki beyitte anlam yönünden bir “arayıp soruşturma” bulunmaktadır. Fehîm’de aşk sevgiliyi, sevgili de aşkı ararken; Mahvî’de orijinal bir düşünce unsuru olarak, dünyanın dönüşü sevgiliyi aramaya çalışması sebebine bağlanmıştır. Mahvî’ye göre, casus olan dünya sevgiliyi arıyorsa âşığın da dünyaya benzemesi, onun gibi dönek, zındık vs. olması gerekmektedir. Burada, “mâ-cerâ” sözcüğünün bir anlamının da “casus” olduğunun ifade edilmesi gerekmektedir (Tulum 2011: 1176). Bu beyitte, Mahvî’nin naziresinde Fehîm’e göre bir üstünlük bulunmaktadır. O da, terkîbin orijinal bir hayale dayanması unsurudur. Bilindiği üzere, felek, âşığın işlerini tersine çevirir. Mahvî’ye göre, âşık da bu sebeple, sevgiliyi elde etmek uğruna feleğe benzemelidir.

Gamze-i câdû-yı dost: İfade “sevgilinin büyüleyici bakışı” anlamındadır. İfade, Fehîm’de sekizinci, Mahvî’de ikinci beyitte yer almaktadır. Beyitlerin anlamı şu şekildedir: Fehîm, “Ey Fehîm! (Sevgili) Yaratılış kılıcımın helak edici mucizesine tanık oldu. (Böylece) Sevgilinin büyüleyici bakışı şiirim (hakını) teslim etti”; Mahvî, “Her gördüğü gönül hastasını yarasına âşık eder. Sevgilinin büyüleyici bakışı, nazın sakınmasını bilmez” demektir. Aslında, ifadenin gazellerde kullanım yeri anlamı büyük ölçüde etkilemiştir. Fehîm’in bu ifadeyi makta’da kullanması, kendisini övmesi için bir sebep olmuşken Mahvî’de gazelin konusu gereği sevgilinin âşığın yarasını daha da artırdığı ve bundan sakınması gerektiğini bilmediği anlatılmaktadır. Sonuç olarak, ifadeler ortak, anlamlar ayırdır.

Fehîm-i Kadîm	Kütahyalı Mahvî
Germiyet-i mey itse ruhsârını tâb-âlûd Olur leb-i hoy-gerdün bir ahker-i âb-âlûd	Bî-dâr ola mestâne ol nergis-i h’âb-âlûd Her târi gelür câna bir neşter-i tâb-âlûd
‘Aks-i gül olur zâhir mir’ât-ı çemen içre O lâle-i şebnem-rîz oldukça hicâb-âlûd	Bir şu‘le-i hoy-rîze benzer ruh-ı pür-tâbı Nutm eylese ol âfet nâzile hicâb-âlûd
Cellâd-ı Mesîhâ-kâr âsâr-ı nigâhundur Ey gamzesi lutf-âmîz ey çeşmi ‘itâb-âlûd	Gül-berg-i niyâzumdan âzürde mi dest-i nâz Tâ böyle neden bilmem bu lutf-ı ‘itâb-âlûd
Bilsek kimün eylersin kûyın yine mahşergâh Tâ böyle nedür ey meh reftâr-ı şitâb-âlûd	Cûşîde olur ol dem tebhâle-i elmâsı Oldukça lebi gâhî ‘uşşâka cevâb-âlûd
Çeşmün bu gurûr ile Cibrîl’e nigâh itmez Müşkil ki olur la‘lün ‘İsâ’ya cevâb-âlûd	Reftâre gelüp ol şûh nâzile hîrâm itse Bî-dâr ola ey Mahvî bin fitne-i h’âb-âlûd
Gül-bister-i nâz üzere olmuş yine hem-âgûş Ol gamze-i mestâne ol nergis-i h’âb-âlûd	
Âlâyîş-i rindîden ne kaldı Fehîmâ’da Bir cân-ı hevâ-âmîz bir çeşm-i şarâb-âlûd (Üzgör 1991: 360).	

- a) İki gazelin vezni “me’ûlü mefâ’ilün me’ûlü mefâ’ilün”dür.
- b) İki gazelde de redif “-âlûd”, kâfiye “âb”dır. Fehîm’in gazeli yedi, Mahvî’nin gazeli beş beyitten meydana gelmektedir.
- c) Her iki gazelde bulunan ortak ifadeler ve kullanımları şu şekildedir:

Tâb-âlûd: İfade, “parlaklık” anlamındadır. İki şairin beyitlerine bakıldığında, Fehîm’de “Şarabın sıcaklığı yanağına parlaklık verse, terlemiş dudağın bir suya bulanmış kor olur”; Mahvî’de “O uykuya bulanana nergis(e benzer gözler) sarhoş gibi olursa her oku cana bir parlak neşter gibi gelir” anlamıyla karşılaşılr. Fehîm’de “yanak”, Mahvî’de “göz” söz konusu edilmektedir. Fehîm’de şarabın hararetiyle terleyen yanağın parıltısı, Mahvî’de sevgilinin bakışlarından gelen okun neşter gibi parlak ve keskin olması anlatılmakla iki şairin farklı durumları anlattığı söylenebilir.

Hicâb-âlûd: İfade “utangaç” anlamındadır. Bu ifade Fehîm’de ve Mahvî’de ikinci beyitte yer almaktadır. İki şairin beytine bakıldığında, Fehîm’de “ O çiy dökken lale utandıkça bahçe aynası içinde gülün yansıması görünür”, Mahvî’de “O sevgili nazıyla utangaç bir şekilde konuşsa, parlayan yanağı ter dökken bir ateşe benzer” anlamıyla karşılaşılr. İki beyitte de sevgilinin terlemesinden söz edilebilir. Fehîm’de sevgilinin güzel yüzü bir bahçeye benzetilmiş, sevgili utandıkça yüzünde oluşan ter damlaları bir çiy hâline gelmiştir. Sevgili aynaya baktıkça yüzü bir gül bahçesi olarak yansımaktadır. Mahvî’de de sevgili utandığı için heyecanı sebebiyle ter dökmekte, bu da ateşin kıvılcım saçmasına benzetilmektedir. Bu durumda, iki şairin de benzer bir mesaj vermek istediği görülmektedir.

İtâb-âlûd: İfade “azarlayıcı” anlamındadır. Bu ifade hem Fehîm’de hem de Mahvî’de üçüncü beyitte yer almaktadır. Fehîm, “Ey yan bakışı bağışlayıcı, ey gözleri azarlayıcı! Hz. İsa’nın can alma işini yapış bakışının etkileriyledir”, Mahvî, “Nazlı sevgilinin eli yalvaran dudağımdan⁴ incinmiş midir? Neden böyle azarlayıcı güzellikte davranır bilmem” demektedir. Her iki beyitte de “lutf” sözcüğü kullanılmaktadır. İki beyitte de sevgilinin âşığı azarlaması ortak bir unsurdur.

Cevâb-âlûd: İfade, “cevap veren” anlamındadır. Bu ifade, Fehîm’de beşinci, Mahvî’de dördüncü beyitte yer almaktadır. Fehîm, “Gözün bu gururla Cebraîl’i bile görmezden gelir. Dudağının Hz. İsa’ya bile cevap vermesi zordur”, Mahvî, “Dudağı ara sıra âşıklara cevap verdikçe o zamam elmas (renkli) uçuğu coşmuştur” demektedir. İki beyitte sevgilinin âşıklarıyla konuşmasının zor olduğu bir durumdan söz etmektedir. Fehîm’in beytine bakıldığında, sevgilinin gurur sarhoşu olarak ne Hz. İsa’yı ne de Cebraîl’i dikkate aldığı ifade edilmektedir. Mahvî’de ise, sevgilinin dudakları âşıklara cevap verdikçe dudağı incinip uçuklarla dolmaktadır.

⁴ Beyitte geçen “gül-berg-i niyâz” ifadesi, “yalvarışın gül yaprağı” şeklinde ifade edilmekle birlikte beytin anlamını karşılamada yetersiz kalacaktır. Bu bağlamda, Steingass’ın “A Comprehensive Persian-English Dictionary” eserinde “gül-berg” için şöyle bir anlam verilmektedir: “the lip (of a mistress)” (2005: 1093). Burada “sevgilinin dudağı” anlamı görülmekle birlikte, beytte “dest-i nâz”ın incinmesi sebebiyle âşığın yalvaran dudağı arasında ilişki kurulabilmektedir.

H’âb-âlûd: İfade, “uykulu, uykuya bulanmış” anlamlarına gelmektedir. Bu ifade, Fehîm’de altıncı, Mahvî’de yedinci beyitte yer almaktadır. Fehîm, “O sarhoş bakış ve o uykulu nergis yine nazın gül (desenli) yatağının üstünde kucaklaşmışlar”, Mahvî, “Ey Mahvî! O coşkun güzel nazlanarak salına salına yürüse binlerce uyuyan fitne gözünü açar” demektedir. İki beyitte kullanılan bu ifadede uyuyanların farklı olduğu görülmektedir. Fehîm’de uyuyan sevgili, Mahvî’de fitnedir. Bilindiği üzere, sevgilinin gözleri sarhoş ve baygın şekilde bakar. Sevgili kendi güzelliği sebebiyle gururlandığından “nergis”e benzetilir. Fehîm’in beytinde bu alışılmış durum ile karşılaşılır. Mahvî’de de sevgilinin salınarak yürümesi âşıklar için bir kavga sebebi olacağından fitne ve kargaşa ortamı çıkaracaktır.

Fehîm-i Kadîm	Kütahyalı Mahvî
Dem-i güftârda la’li ki leb-rîz-i tebessümdür Açılmış feyz-i lutfından gül-i bâğ-ı tekellümdür	Dile keyf-i nihânî neşve-i zevk-i tebessümdür Tebessüm ‘âşîka sermâye-i lutf u terahhumdur
Fünûn-ı fitnede çeşmi sipihri eyledi mülzem Neler eyler dahı seyr it nev-âgâz-ı ta’allümdür	Gam-ülfedür dil-i ‘âşîk terahhum eyleme ana Senün bî-dâd-ı gamun hasret-efzâ-yı tazallümdür
Ya şekl-i güldür ol şâh-ı sitem-kârun ‘inânında Ya kalmış anda hûnîn pençe-i dest-i tazallumdur	Dili bîmâr iden zehr-i nigâh-ı pür-füsûnundur Beni bî-tâb iden hüsn-i mezâyâ-yı tekellümdür
Bilür bî-dâdına tâkat getürmez kimse ‘âlemde O şâhun katl-i ‘uşşâk itmesi mahz-ı terahhumdur	Benem ol zevk-düşmen ‘âşîk-ı âvâre kim her şeb Şerâr-ı âh-ı dil âfet-resân-ı nûr-ı encümdür
Fehîmâ sînem içre özge gülşendür hayâl-i hüsn O gülzâr içre tab’um bülbül-i rengîn- terennümdür (Üzgör 1991: 444).	Açıldı gül gül oldı dâğ-ı hasret sîne-i dilde Dil-i bî-tâbumuz Mahvî yine mest-i terennümdür (Tok 2020: 102)

- Her iki gazelin vezni “mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün”dür.
- İki gazelin de kafiyesi “-üm” ve redifi “-dür”dür.
- İki gazelde de kullanılan ortak ifadeler ve kullanımları şu şekildedir:

Tebessüm: “Gülümsemek” anlamındadır. Hem Fehîm’de hem Mahvî’de ilk beyitte yer almaktadır. Fehîm, “Konuşma anında ağzına kadar gülümseme olan dudağı lutfunun bereketiyle konuşma bahçesine açılmış güldür”; Mahvî, “Gönle saklı keyfi gülümseme zevkinin neşesidir. Gülümsemek âşîğa merhamet ve iyiliğinin sermayesidir” demektedir. İki beyitte de sevgilinin gülümsemesinin bereket ve huzur getirdiği ifade edilmektedir.

Tekellüm: “Konuşma” anlamındadır. Fehîm’de birinci, Mahvî’de üçüncü beyitte yer almaktadır. Fehîm, “Konuşma anında ağzına kadar gülümseme olan dudağı lutfunun bereketiyle konuşma bahçesine açılmış güldür”; Mahvî, “Gönlü hasta eden büyü dolu bakışının zehridir. Beni yorgun düşüren konuşma meziyetlerinin güzelliğidir” demektedir. İki beyitte de “konuşma” anlamına gelen “tekellüm” ifadesi kullanılmakla beraber Fehîm’de “sevgilinin konuşması”nı anlatırken Mahvî’de sevgilinin yeteneklerinin meydana gelmesi anlatılmaktadır. İfadenin farklı şekillerde ele alındığı görülmektedir.

Tazallum: “Eziyet çekme, yakınma” anlamındadır (Kanar 2016: 458). Fehîm’de üçüncü, Mahvî’de ikinci beyitte yer almaktadır. Fehîm, “O eziyet edici sultanın dizgininde ya gül şeklidir ya da onda kalmış şikayet elinin kanlı pençesidir”; Mahvî, “Âşığın gönlü keder düşkündür, ona acıma. Senin acımasız kederin eziyetlerin özlemine artırandır” demektedir. Bu ifade iki şairde görülmekle birlikte, Fehîm’de sevgilinin eli söz konusudur. Burada, atının dizginlerini tutan sultan/sevgilinin elleri dizgini tuttuğunda bu, güle ya da pençeye benzetilmektedir. Öte yandan, Mahvî’ye bakıldığında “tazallum” ifadesinin sevgilinin eziyeti ve adaletsizliğiyle ilgisi görünmektedir. Bu noktada, iki beyitte ortak olan ifadeden başka, anlam yönünden bir ortaklık bulunmamaktadır.

Terahhum: “Acıma, merhamet etme” anlamındadır. Fehîm’de dördüncü, Mahvî’de birinci beyitte yer almaktadır. Fehîm, “Acımasızlığına dünyada kimsenin dayanamayacağını bilir. O sultanın âşıklarını öldürmesi, merhameti içindir”; Mahvî, “Gönle saklı keyfi gülümseme zevkinin neşesidir. Gülümsemek âşığa merhamet ve iyiliğinin sermayesidir” demektedir. İki beyitte de kullanılan ortak ifadenin haricinde anlamda da bir ortaklık söz konusudur. İki beyitte de sevgilinin merhametinin bulunduğu söylenilmektedir. Fakat, Fehîm’deki sevgili tipi daha acımasızken, âşıklarını merhamet için öldürürken; Mahvî’de sevgili tipi daha sevecendir ve âşıklarına gülümsemektedir. Aslında bu durum, XVII. yüzyıldan XVIII. yüzyıla geçildiğinde tavırları yumuşamaya başlayan sevgili tipini göstermektedir. Artık, şairler sevgilinin âşığa gülümsemesini bile görmektedir.

Terennüm: “Nağme, şarkı” anlamındadır. Hem Fehîm’de hem Mahvî’de beşinci beyitte yer almaktadır. Fehîm, “Ey Fehîm! Güzelliğin hayali göğsüm içinde apayrı bir bahçedir. O bahçe içinde yaratılışım renkli renkli cıvıdayan bülbüldür”; Mahvî, “Özlem yarası gönül göğsünde açıldı, kıpkırmızı ve yuvarlak hâle geldi. Ey Mahvî! Yorgun gönlümüz yine nağme sarhoşudur” demektedir. İki şairin gazellerine bakıldığında, Fehîm’in mutlu, Mahvî’nin hüznü olduğu görülmektedir.

Fehîm-î Kadîm	Kütahyalı Mahvî
Figân ey Mevlvî dil-ber ki çeşm-i fitne-engîzün Beni öldürmege cem ^ç eylemiş müjgân-ı hûn-rîzün	Terahhum Mevlvî dil-ber senün ol çeşm-i hûn-rîzün Beni bîmârî itdi gamze-i gammâz-ı ser-tîzün
Olurmuş Mevlvî zunnâr-bend-i küfr bilmezdim Temâşâ itmesem kâfir senün zülf-i dil-âvîzün	Çıkup pertev salınca mihr-i rûyun âlem-i aşka Dil-i mollâ olupdur zerre-i bî-kadr-i nâ-çîzün
Semâ ^ç itdükçe nûr-ı mihr-i hüsn-i şu ^{le} -sûzundan Olur hurşîd-i mahşer zerre-i bî-kadr-i nâ-çîzün	Nigâhun rûh-ı fitne gamze-i şûhun belâ-yı dil Garîb âteş-nümâ âfet semâ ^ç -ı fitne-engîzün
Kıyâmet ferş-i râhun fitne der-zencîr-i zülfündür Gelince cünbiş-i reftâra bâlâ-yı belâ-hîzün	Tecellîgâh olur ol dem dil-i uşşâk-ı dervîşân Semâ ^ç içre arak-rîz olsa ger rû-yı şerer-rîzün
Hayâdan gerçi sen bakmazsın ammâ çeşm-i uşşâkı Tecellîzâr kıldı âteş-i hüsn-i şerer-rîzün	Perestîş itmemek mümkün midür ahabb olan yârân Göründi rûhî âteş sûretinde Şems-i Tebrîzün
Nigâhun fitne-pâş oldukça dest-efşân semâ ^ç içre Derûn-ı câna hançer-rîz olur müjgân-ı ser-tîzün	Açıldı gül gül oldu dâg-ı şevküm sine-i dilde Ne sihr itdi bana bilmem senün çeşm-i belâ-hîzün

Şikâyet itmesün lutf it Fehîm ey mâh cevründen Girerse destine dâmân-ı ferdâ Şems-i Tebrîzün (Üzğör 1991: 548-550).	Gider çîn-i cebîni iltifât eyle birez ey şûh Belâ-yı nâgehânî Mahvîye zûlf-i dil-âvîzün (Tok 2020: 127).
---	--

- İki gazelin de vezni “mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün mefâ’îlün”dür.
- İki gazelin de kafiyesi “-îz”, redifi “ün”dür. İki gazel de yedi beyitten meydana gelmiştir.
- İki gazelde de yer alan ortak ifadeler ve kullanımları şu şekildedir:

Figân – Terahhum: İki ifade ortak olmamasına karşın beyitlere başlangıç itibarıyla biri sebep diğeri sonucu ifade etmektedir. Figân, sözlük anlamı itibarıyla “ağlayış, ağlama” (Tulum 2011: 725); terahhum ise “esirgeyiş, merhamet” (Tulum 2011: 1754) anlamına gelmektedir. Fehîm ve Mahvî ilk beyitlerinin ilk kelimesine bu şekilde başlamışlardır. Fehîm, “Mevlevî dilber”e karşı ağlarken, Mahvî, “Mevlevî dilber”in acımasızlığı sebebiyle ondan şefkat dilenmektedir.

Mevlevî dil-ber: Bu ifade, her iki gazelde ortaktır. Ortaklığın ötesinde, Mahvî’nin Fehîm’den etkilendiğini kesin olarak göstermektedir. İfade “Mevlevî güzeli” anlamındadır. Gazellerin ilk mısralarına bakıldığında bu Mevlevî güzelin gözünden söz edildiği görülmektedir. Fehîm’de Mevlevî dilberin gözleri “fitne çıkarıcı”; Mahvî’de ise “kan dökücü”dür.

Fitne-engîz: Bu ortak ifade “fitne koparan, fitneci” (Kanar 2016: 1020) anlamlarına gelmektedir. Bu ifade Fehîm’de ilk, Mahvî’de üçüncü beyitte yer almaktadır. Beyitlerin anlamlarına bakıldığında, Fehîm, “Ey Mevlevî güzeli! Feryat ki fitneci gözün beni öldürmek için kan döken kirpiklerini toplamış”; Mahvî, “Bakışın kargaşanın canı, coşkun bakışların ise gönlün belası. Fitne çıkaran sema’ın şaşılacak şekilde ateş gösteren bir afet(tir)” demektedir. Fehîm’de fitne çıkarma işini gerçekleştiren Mevlevî dilberin gözü iken Mahvî’de Mevlevî dilberin seması fitne çıkarmaktadır. Beyitlerdeki anlam derinliğine bakıldığında, gözde ve semada bir hareketliliğin olduğu ve ikisinin de belirli sınırlar içerisinde döndüğü fark edilmelidir. Buradaki hareketlilik, fitneyi ortaya çıkarmaktadır. Bir dönüş unsurunun ortak olduğu ifade edilebilir.

Müjgân-ı hûn-rîz - çeşm-i hûn-rîz: Ortak olan ifadenin “hûn-rîz” olduğu görülmektedir. Bu ifade, iki şairde de ilk beyitte yer almaktadır. “Hûn-rîz”, “kan dökücü, zalim, acımasız” (Kanar 2016: 623) anlamlarına gelmektedir. Fehîm, bu ifadeyi “müjgân”, Mahvî “çeşm” ile kullanmaktadır. Göz ve kirpiklerin yüzde aynı yerde bulunduğu ve divan şiirinde ikisinin de kan dökücü olduğu bilinmektedir. Bu bakımdan, hem Fehîm’de hem de Mahvî’de bir anlam ortaklığı olduğu söylenebilir. Beyitlere bakıldığında, “kan dökücü” göze ve kirpiklere sahip olanın “Mevlevî dil-ber” olduğu görülmektedir.

Zûlf-i dil-âvîz: İfade, “beğenilen saçlar” anlamındadır. Bu ifade Fehîm’de ikinci, Mahvî’de yedinci beyitte yer almaktadır. Beyitlerin anlamlarına bakıldığında, Fehîm, “Ey kâfir! Senin beğenilen saçlarını seyretmesem, Mevlevîlerin küfür zünnarını bağlamış olduklarını bilmezdim”; Mahvî, “Ey coşkun güzel! Beğenilen saçların Mahvî’ye ansızın gelen felakettir. Alnının karışıklığını / öfkeni yatıştır da biraz (bana) güzel sözler söyle” demektedir. Beyitlerin anlamına bakıldığında, Fehîm’de öfkelenen kişinin şâir/âşık, Mahvî’de sevgili olduğu görülmektedir.

Zerre-i bî-kadr-i nâ-çîz: İfade, “çok değersiz bir parça” anlamındadır. Bu ifade, Fehîm’de üçüncü, Mahvî’de ikinci beyitte yer almaktadır. Beyitlerin anlamına baktığımızda, Fehîm, “Ateş yakan güzelliğin güneşinin aydınlığı semâ ettikçe, mahşer güneşi değersiz bir hâle dönüşür”; Mahvî, “Yüzünün güneşi aşkın dünyasına ışık saçınca, molların gönlü değersiz bir hâle dönüşür” demektedir. İki beyitin de anlam yönünden birbiriyle uyumlu olduğu görülmektedir. İki beyitte de sevgilinin yüzü ışık saçmaktadır. Ayrıca, Fehîm’de yer alan “semâ” Mahvî’de yer alan “mollâ” ifadelerinin uyumu bizi Mevlevîlik’e götürmektedir. İki şair de Mevlevîlik ile ilgili unsurları beyitlerine yerleştirmişlerdir.

Belâ-hîz: İfade, “felaket çıkarıcı” anlamındadır. Bu ifade, Fehîm’de dördüncü, Mahvî’de altıncı beyitte yer almaktadır. Beyitlerin anlamına baktığımızda, Fehîm, “Felaket çıkarıcı boyun hareketlerine başlayınca kıyamet senin yolunun halısı olur, fitne ise, saçlarının kıvrımlarındadır”; Mahvî, “Arzularımın yarısı gönül göğsünde açıldı, güller gibi kırmızı ve yuvarlak bir hâl aldı. Senin felaket çıkarıcı gözün, bana nasıl bir büyü yaptı, bilmiyorum” demektedir. İki beyitte de ortak nokta, sevgilinin güzellik unsurlarıdır. Bu güzellik unsurları felaket çıkarmaktadır. Fakat, iki beyitte görüleceği üzere, felaket çıkarıcı unsur Fehîm’de sevgilinin boyu iken Mahvî’de gözleridir.

Tecellîzâr kıl- - Tecelligâh ol-: İki ifade de “görünme yeri olmak” anlamındadır. Bu ifadeler, Fehîm’de beşinci, Mahvî’de dördüncü beyitte kullanılmaktadır. Ayrıca, hem “tecellîzâr”ın hem “tecellîgâh”ın “ihtişamla dolu yer” (Steingass 2005: 283) anlamı bulunmaktadır. Beyitlere bakıldığında, Fehîm, “Sen gerçi utanman sebebiyle bakmazsın ama âşıkların gözleri, kıvılcım saçan güzelliğin ateşini görünür kıldı”; Mahvî, “Eğer sema içinde kıvılcımlar saçan yüzün ter dökerse o zaman derviş âşıkların gönlü (sevgilinin) görünme yeri hâline gelir” demektedir. İki beyitte de sevgilinin yüzü söz konusu edilmektedir. Sevgilinin yüzündeki ter damlaları iki beyitte de ateş saçmakta olan bir kıvılcıma benzetilmektedir.

Şerer-rîz: İfade “kıvılcım saçan” anlamındadır. Bu ifadeler, Fehîm’de beşinci, Mahvî’de dördüncü beyitte kullanılmaktadır. Kıvılcımların sevgilinin yüzünde oluşan ter damlalarıyla oluşması iki beyitte de ortak bir unsurdur.

Müjgân-ı ser-tîz - gamze-i gammâz-ı ser-tîz: Müjgân-ı ser-tîz, “keskin kirpikler”; gamze-i gammâz-ı ser-tîz, “keskin ve çekici yan bakış” anlamındadır. İki ifadede de “ser-tîz” yani “keskin” olma durumu ortaktır. Beyitlerin anlamlarına bakıldığında, Fehîm, “Semâ içinde dans ederken⁵ bakışların fitneyi örtünce, keskin kirpiklerin kalbime hançer saplar”; Mahvî, “Ey Mevlevî güzel! Senin o kan saçan gözün merhamet etsin. Beni keskin ve çekici yan bakışın hasta etti” demektedir. İki beyitte de göze çarpan ortak nokta, semâ ederken seyredilen bir Mevlevî’nin hareketleridir. Burada Fehîm’de orijinal unsurlar göze çarpar ve Mevlevîlerin semâ ayininin betimlemesi sunulur. Öncelikle, semâda Mevlevî dervişleri gözlerini kapar ve sağ ellerini açık bir şekilde yukarıya kaldırırlar. Fehîm, bu beytinde gözün kapalı olması dolayısıyla fitnenin örtüldüğünü ama Mevlevî’nin

⁵ Beyitte yer alan “dest-efşân” tabirinin “the dance” anlamı için bk. Steingass 2005: 519.

her dönüşünde kirpiklerinin bir ok gibi kalbine saplandığından söz etmektedir. Mahvî'de ise Mevlî güzelin bakışları âşığı hasta etmiş, âşık artık Mevlî güzelinden merhamet dilenecek duruma gelmiştir.

Şems-i Tebrîz: İki beyitte de yer alan Mevlîlikle ilgili ortak unsurlardan biri de Şems-i Tebrîzî'dir. Bilindiği üzere, Şems-i Tebrîzî, Mevlîlilik için önemli bir şahsiyettir. 13. yüzyılda Mevlânâ Celâleddîn Rûmî ile Konya'da tanışmış ve onun iç dünyasını derinden etkilemiştir. Bu ifade, Fehîm'de yedinci, Mahvî'de beşinci beyitte yer almaktadır. Beyitlerin anlamlarına bakıldığında, Fehîm, "Ey ay (yüzlü sevgili)! Kıyamet gününde Şems-i Tebrîzî'nin eteği eline geçerse iyilik yap da Fehîm (senin) eziyetlerinden şikayetçi olmasın"; Mahvî, "Dost olan sevgililere tapmamak mümkün müdür? Şems-i Tebrîzî'nin ruhu ateş şeklinde görüldü" demektir. İki beyitte, ortak ifade dışında bir anlam benzerliği görülmemektedir.

Fehîm-i Kadîm'in bu gazeli hakkında Babacan, "(...) Fehîm bu gazelinde, sevgiliyi, Mevlî kişiliğine büründürür. Hatta bu gazel, 'figân ey Mevlî dilber' diye başlar. Sevgili semâ ettikçe, güzellikleri bir bir ortaya saçılır ve Fehîm, ona hayran kalır. Bu şiirde, Mevlîliğe ait birçok unsurun araç olarak kullanıldığı açıktır" demektir (2012: 420).

Kütahyalı Mahvî'nin Fehîm-i Kadîm'e yazmış olduğu diğer nazirelerin matla'ları şu şekildedir:

Fehîm-i Kadîm	Kütahyalı Mahvî
Hücûm-ı tîr-i gam der-kâr u cism-i nâtüvân gâ'ib Hümâlar her taraftan germ-gavgâ üstühân gâ'ib (G. XIX / Üzgör 1991: 328). Vezin: mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	Gönülde nakş-ı ümmîd ü dehânundan nişân gâ'ib Beyânından nişân gâ'ib nişânından beyân gâ'ib (G. 8/ Tok 2020: 89) Vezin: mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün
Ey turraları sünbül-i sahrâ-yı kıyâmet Hattunda 'ayân sırr-ı temâşâ-yı kıyâmet (G. XXI / Üzgör 1991: 332). Vezin: mef'ülü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün	Ey mihr-i ruhi encümen-ârâ-yı kıyâmet V'ey gamzesi 'özü-âver-i rüsvâ-yı kıyâmet (G. 10/ Tok 2020: 90-91). Vezin: mef'ülü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün
İtdi her bir goncayı pür-nâfe feyz-i bûy-ı dost Var ise oldı perîşân sünbül-i gîsû-yı dost (G. XXV / Üzgör 1991: 336-338). Vezin: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	'Âşıka virmez tesellî nûkhet-i gîsû-yı dost Olmasun âteş-tebessüm la'li-i mu'ciz-gû-yı dost (G. 13 / Tok 2020: 92-93). Vezin: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün
Egerçi nâzına yârün niyâz olur bâ'is Niyâz-ı 'âşıka da lutf-ı nâz olur bâ'is (G. XXVII / Üzgör 1991: 340). Bahâr-ı hüsne hûy-ı dâne dânedür bâ'is Cemâl-i gülşene âb-ı revânedür bâ'is (G. XXVIII / Üzgör 1991: 340-342). Vezin mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün	Hüsn oldı ise gamzene nâz itmege bâ'is 'Âşk oldı dili mest-i niyâz itmege bâ'is (G. 14/ Tok 2020: 93) Vezin: mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün
Hatt-ı la'lün ki odur hüccet-i 'izâz-ı Mesîh Bârekallâh zihî nusha-i i'câz-ı Mesîh (G. XXXIV / Üzgör 1991: 348). Vezin: fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	Niçe sehâre olup beste-dil-i bende Mesîh Sende gördi yine i'câzı hele sende Mesîh (G. 16 / Tok 2020: 94-95). Vezin: fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün
Nedür bu kâviş-i niş-i 'îtâb-ı gamze-i şûh Cihân cihân dili itdün harâb-ı gamze-i şûh (G. XXXVII / Üzgör 1991: 352). Vezin: mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün	Atar tîr-i nigâhın câna ol şûh Nihânî kasd ider îmâna ol şûh (G. 17/ Tok 2020: 95). Vezin: mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ilün
Bezm-i 'ayşî eyleyüp pîrâste Cemşîd-i 'ıyd	Reşk-i ruhunla oldı nihân mâhtâb-ı 'ıyd

Sunmada bir câm her dem birine hurşîd-i 'ıyd (G. XLI / Üzgör 1991: 358). Vezin: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	Envâr-ı mâh-ı rûze degüldür nikâb-ı 'ıyd (G. 18/ Tok 2020: 96). Vezin: mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün
Görse hüsnün âfitâb-ı pür-ziyâ bî-tâb olur Tâb-ı rûy-ı şernâkünden hayâ bî-tâb olur (G. LXXIX / Üzgör 1991: 412). Vezin: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	Dil sanur gâhî ki çeşm-i mest-i nâz-ı hâb olur Gamze-i mesti hücum-ı 'işveden bî-tâb olur (G. 30 / Tok 2020: 103). Vezin: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün
Tâ şa'sa'a-i mihr-i ruhun böyle füzûndur Âsâr-ı remedden gözün ey şüh zebûndur (G. LXXIII / Üzgör 1991: 402). Vezin: mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün	Çeşmün ki remedden bu kadar zâr-ı zebûndur Baksun yine âmâde-i sad-mekr ü füsûndur (G. 34 / Tok 2020: 105). Vezin: mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün
Müjde ey dârü's-şifâ dîvâne-yüz nev-rûzdur Âşinâ-yı 'akldan bîgâne-yüz nev-rûzdur (G. LXXVIII / Üzgör 1991: 410). Vezin: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	Gonçe-i dâgum tebessüm eylesün nev-rûzdur 'Andelîb-i dil tekellüm eylesün nev-rûzdur (G. 48/ Tok 2020: 113). Vezin: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün
Bâde-i 'aşkuz dil-i Mecnûn'dur peymânemüz 'Akl-ı küll olsa revâdur sâki-i meyhânemüz (G. CXXIV / Üzgör 1991: 470). Vezin: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	Mest-i 'aşkuz hûn-ı murgân-ı haremür bâdemüz Zâhid-i deyrüz ki şâl-ı Ka'bedür seccâdemüz (G. 51 / Tok 2020: 115). Vezin: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün
Biz gerçi ki dîvâne-reviş rind-i levendüz Bilmekde rûmüz-ı dili Cibrîl-pesendüz (G. CXXIII / Üzgör 1991: 468). Vezin: mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün	Zülf-i eleme biz ki dil ü cânile bendüz Nâz-ı siteme yanmada biz şu'le-sipendüz (G. 53 / Tok 2020: 116). Vezin: mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün
Egerçi mümtenî'dür şâh-ı mercân mîve-hîz olmak Nihâl-i surh-ı müjgânum nedendür dâne-rîz olmak (G. CLXI / Üzgör 1991: 522). Vezin: mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	Çü lâzım çeşmüne her 'işve-i gamzen 'azîz olmak Neden zahm-ı nigâhun merhem-i zahm-ı sitîz olmak (G. 64 / Tok 2020: 123). Vezin: mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün
Bin vech ile yâr itse tecellî haberüm yok Gûyâ ki kelâm-ı erîniyem eserüm yok (G. CLXVI / Üzgör 1991: 528). Vezin: mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün	Hevâ-yı 'aşkla âvâreyem bir dem karârum yok Hemân ümmîd-i sevdâ-yı belâdan gayrı kârum yok (G. 65 / Tok 2020: 123). Vezin: mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün
Nedür bîhûde zâlim mekr ü âlün Helâk itdi beni gunc u delâlün (G. CLXXVII / Üzgör 1991: 540-542). Vezin: mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ûlün	Nikâb-ı nâzdan göster cemâlün Yeter zâlim yeter mekr ü âlün (G. 69 / Tok 2020: 125). Vezin: mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ûlün
Çarh-ı fettân ile hem-ders-i cünûndur çeşmün Fenn-i bî-dâdda ammâ füzûndur çeşmün (G. CLXXVIII / Üzgör 1991: 542-544). Vezin: fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	Bâde-i nâzla bîmâr u zebûndur çeşmün Gamzene şîvede pür-zevk-i fûnûndur çeşmün (G. 70 / Tok 2020: 126). Vezin: fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün
Ey gamzeleri cevher-i şemşîr-i tegâfûl Dünyâyı helâk eyledi te'sîr-i tegâfûl (G. CXCIII / Üzgör 1991: 560). Vezin: mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün	Gamzen ki ide nâzıla ta'bîr-i tegâfûl Kâr itmemege çâre mi var tîr-i tegâfûl (G. 74 / Tok 2020: 128). Vezin: mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün
Olsa peykân-ı hadengi o şehün tîşe-i dil Kâviş-i ma'den-i elmâs olur pîşe-i dil (G. CLXXXVII / Üzgör 1991: 554). Vezin: fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	Zarf-ı sahbâ-yı muhabbet olalı şîşe-i dil Hâlet-i ye's virür nagme-i endîşe-i dil (G. 75 / Tok 2020: 129). Vezin: fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün
Dâğlar pes bu ser-i şifte-hâl üstine gül Cevrdür bülbüle kim kona sifâl üstine gül	Subh-dem tâb vire gonçe vü dâl üstine gül Bülbül-i haste düşer safha-i bâl üstine gül

(G. CXCVI / Üzgör 1991: 564). Vezin: fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	(G. 76 / Tok 2020: 130). Vezin: fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün
Garîk-i lücce-i 'aşkam fenâ nedür bilmem Ümîd-i sâhil için âşinâ nedür bilmem (G. CCV / Üzgör 1991: 574-576). Vezin: mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün	Esîr-i gamze-i şûhem riyâ nedür bilmem Hazîne-i gam-ı derdem safâ nedür bilmem (G. 82 / Tok 2020: 133). Vezin: mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün
Tâ eyleyli 'aşk füzûn rütbe-i câhum Endîşe-i müjgân-ı nigâh oldı sipâhum (G. CCXV / Üzgör 1991: 588-590). Vezin: mef'ülü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün	Feyz-i nîgeh-i lutfun ile sînedede dâgum Şeb kûyuna varmaga n'ola olsa çerâgum (G. 84 / Tok 2020: 134-135). Vezin: mef'ülü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün
Nûr-ı çeşm-i bâ'is-i sad teff ü tâb-ı mahşerem Nice tâb-ı âfitâb-ı şu'le-tâb-ı mahşerem (G. CCVII / Üzgör 1991: 578-580). Vezin: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	Zerre-i mihr-i muhabbet âfitâb-ı mahşerem Hayret-efzâ-yı dil-i ehl-i 'azâb-ı mahşerem (G. 87 / Tok 2020: 136-137). Vezin: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün
'Aşk baş kurtaramaz tab'ı hevesnâkümnden Havf ider gamze-i hûbân dil-i bî-bâkümnden (G. CCXXXVI / Üzgör 1991: 614-616). Vezin: fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	Çâk olur ceyb-ı hîred pençe-i idrâkümnden Görünür râz-ı felek âyîne-i pâkümnden (G. 95 / Tok 2020: 141). Vezin: fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün
Kirişme fitne-fermâdur o çeşm-i nîm-hâbundan Kıyâmet-dostdur 'âlem nigâh-ı pür-'itâbundan (G. CCXXX / Üzgör 1991: 608). Vezin: mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	Eger bî-dâr olursa nergis-i pür-tâb-ı hâbindan Nigâh itmez sû-yı bî-dillere bîm-i hicâbindan (G. 102 / Tok 2020: 145). Vezin: mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün
Olmasun mı cân-ı 'âşık dâg dâg-ı ârzû Bü'l-heves pervâne-yüz bin var çerâg-ı ârzû (G. CCXLVIII / Üzgör 1991: 630). Vezin: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	İtse sînem ney gibi gam dâg dâg-ı ârzû Gelmeye yâd-ı dile zevk-i dimâg-ı ârzû (G. 104 / Tok 2020: 146). Vezin: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün
Bahâr olsa yine sâkî mey-i mu'ciz-nümûn olsa Şarâb-ı şu'le-reng ü câm-ı sâf-ı âbgûn olsa (G. XXLVI / Üzgör 1991: 638). Vezin: mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	Açılssa dâg-ı cânım ser-be-ser leb-rîz-i hûn olsa Benüm de zînetüm lâle gibi dâg-ı derûn olsa (G. 107 / Tok 2020: 148). Vezin: mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

SONUÇ

Bu çalışmada 17. yüzyılın önemli şairlerinden Fehîm-i Kadîm'in yine aynı dönemde yaşayan Kütahyalı Mahvî üzerindeki etkisi gösterilmeye çalışılmıştır. Kütahyalı Mahvî'nin Dîvânı'nda yer alan 129 gazelin 32'si Fehîm-i Kadîm'in gazellerine nazire olarak yazılmıştır, hatta bu etkilenmeyi gösteren ortak ifadeler de bulunmaktadır. Bu çalışmada, bu gazellerin altısı incelenmiş, ortak ifadeler ve kullanım şekilleri belirtilmiştir. Makalenin hacmini artıracığından geri kalan gazellerin matla beyitleri verilmiş ve ilgililerin istifadesine sunulmuştur.

Nazire, divan edebiyatında sıklıkla kullanılmış, adına mecmualar hazırlanmış önemli bir türdür. Şairlerin sıklıkla müracaat ettikleri bir tür olan nazirenin en tehlikeli yönü, nazire yazan şairi "taklitçi" konumuna indirebilmesidir. Çünkü, tanzir edilen şiirle aynı sanat ve anlamların kullanılması şairin şöhretini gölgeleyecektir. Fakat, tanzir ettiği şiiri gölgede bırakan şair de daha ön plana çıkacak, kendi özgünlüğünü bulacaktır. Bu noktada, Kütahyalı Mahvî, Fehîm-i Kadîm'e yazmış olduğu ve incelemesini yaptığımız gazellerde Fehîm-i Kadîm ile ortak ifadeler ve redifler kullansa dahi özgün bir üslup göstermektedir. Bunu incelenilen gazellerden şu örneklerle görmek mümkündür: "*Rindâne-meşreb*" ifadesi Fehîm'de rintçe davranma, Mahvî'de sevgilinin güzelliğine aldırış etmeme olarak anlatılmıştır. "*Pervâne-meşreb*" ifadesine bakılırsa, Fehîm'de bu davranış tarzına sahip olanın gönül; Mahvî'de âşık/şair olduğu görülmektedir. "*Sahrâ-yı kıyâmet*" ifadesinin kullanıldığı beyitlerde iki şair de bu mekanda gerçekleşecekleri kendilerine göre yorumlamaktadır. "*Ebrû-yı dost*" ifadesinin geçmiş olduğu beyitlerde, muhatapların farklı olduğu görülmektedir. Fehîm'e göre gönül, Mahvî'ye göre zâhid muhatap rolündedir. Mahvî, "Mahvî ol gerdûn gibi sen dahî kâfir-mâ-cerâ / Tâ sana mahsûs ola 'âlemde cüst ü cû-yı dost" beytinde, hem "mâ-cerâ" sözcüğünü "casus" anlamında kullanmış hem de Fehîm'den farklı olarak dünyanın dönüşünün sebebini sevgilinin aranmasına bağlamıştır. İncelemesi yapılan diğer beyitlerde de farklılık ve benzerliklere temas edilmiştir.

İncelenilen şiirlerde soyut unsurlar ön plandadır: "*rindâne-meşreb*", "*mestâne-meşreb*", "*pervâne-meşreb*", "*sahrâ-yı kıyâmet*", "*temâşâ-yı kıyâmet*", "*ferdâ-yı kıyâmet*", "*cüst ü cû-yı dost*", "*gamze-i câdû-yı dost*", "*çeşmi 'itâb-âlûd*", "*nergîs-i h'âb-âlûd*", "*tebessüm*", "*tazallum*", "*terahhum*", "*fitne-engîz*" bunlara örnek verilebilir. Soyut ifadelerin benzer ve ağırlıklı olmasının bir sebebi de Sebki Hindî'nin etkisidir.

"Fehîmâ sînem içre öze gülşendür hayâl-i hüsn / O gülzâr içre tab'um bülbül-i rengîn terennümdür" beytine karşılık Mahvî'nin söylemiş olduğu "Açıldı gül gül oldı dâg-ı hasret sîne-i dilde / Dil-i bî-tâbumuz Mahvî yine mest-i terennümdür" beyti karşılaştırıldığında iki şairde farklı duygular ortaya çıkmaktadır. Fehîm mutlu, Mahvî hüznüldür. Bu durum da Mahvî'nin Fehîm'den ayrılan bir yönünü göstermektedir.

Sonuç olarak, divan şiiri birbirini etkileyen, gelenek dahilinde üreten bir şiirdir. Divan şiiri geleneğinde iz bırakan şairlerden biri de Fehîm-i Kadîm'dir. Hem kendi döneminde hem de yaşadığı dönemden sonra şairler üzerinde etkili olmuştur. Kütahyalı Mahvî özelinde bu durum gösterilmeye çalışılmıştır. Öte yandan, Kütahyalı Mahvî gibi şairlerin de özgün ve önemli yönlerinin olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Affî, Rahîm (1391). *Ferheng-nâme-i Şî'rî I-II-III*. Tahran.
- Babacan, İ. (2012). *Klâsik Türk Şiirinin Sonbaharı SEBK-î HİNDÎ*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İsen, M. vd. (2014). *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Kanar, M. (2016). *Büyük Farsça – Türkçe Sözlük*. İstanbul: Say Yayınları.
- Köksal, F. (2006). *Sana Benzer Güzel Olmaz DİVAN ŞİİRİNDE NAZİRE*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Steingass, F. (2005). *A Comprehensive Persian – English Dictionary*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Tıraş, Y. Can (2019). *Fehîm-i Kadîm Divânı Sözlüğü [Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük]*. Uşak:Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı ABD. [Basılmamış doktora tezi].
- Tok, E. (2020). *Kütahyalı Mahvî Divânı*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Tulum, M. (2011). *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Üzgör, T. (1991). *Fehîm-i Kadîm Hayatı, Sanatı, Dîvân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Üzgör, T. (1995). *Fehîm-i Kadîm*. C.:12. s.:295-296. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.

